

چارچوبی

برای گزارشگری

قراردادهای آتی

در اواسط دهه‌ی ۱۸۴۰ برای نخستین بار قراردادهای آتی به عنوان یک ابزار مشتقه و مصونیت‌بخش در بورس شیکاگو مورد استفاده قرار گرفت. در این دوران، شرکت‌های کشاورزی از آن به عنوان یک ابزار مقابله با ریسک استفاده می‌کردند. در این مقاله سعی بر آن است که چارچوبی کلی شامل پیشینه‌ی تاریخی قراردادهای آتی، معرفی قراردادهای آتی، مزایای استفاده از قرارداد آتی، اصطلاحات و نحوه‌ی ثبت و گزارشگری آن ارائه شود تا به عنوان الگویی قابل اجرا در شرکت‌های ایرانی مورد استفاده قرار گیرد.

دکتر حسن همتی

استادیار موسسه آموزش عالی رجاء قزوین

امید افخمی

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته حسابداری دانشگاه آزاد کاشان

محمد زین العابدینی

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته حسابداری دانشگاه آزاد کاشان

مقدمه

در ابتدا خریداران این نوع قراردادهای، خریداران واقعی بودند، که می‌خواستند در آینده به خرید و فروش کالا اقدام کنند. اما با توجه به ورود سفته‌بازان که این معاملات را پرسود دیده‌اند، بازار واقعی این نوع معاملات کم‌رنگ و این بازار به سرعت رشد کرد (شریفی، ۱۳۹۱) با توجه به این‌که اولین معاملات قراردادهای آتی در دنیا به صورت استاندارد در بورس کالا انجام شده است، در کشور ما نیز معاملات اولین قرارداد آتی در بورس کالا با راه‌اندازی قرارداد آتی بر روی شمش طلای یک اونس (در ۱۳۸۷/۰۳/۱۲ مورد پذیرش قرار گرفته بود) از ۱۳۸۷/۰۴/۰۱ آغاز شد. اما با راه‌اندازی قراردادهای آتی بر روی سکه طلای بهار آزادی و آغاز معاملات آن در ۱۳۸۷/۰۹/۰۵، هم‌اکنون تقریباً تمام معاملات آتی بورس کالا به قراردادهای سکه طلای بهار آزادی اختصاص پیدا کرده است که روزه‌روز نیز بر متقاضیان حضور در این بازار افزوده می‌شود.

این مقاله با توجه به موضوع گزارشگری قراردادهای آتی که در پیش‌نویس استاندارد شماره ۱۵، حسابداری سرمایه‌گذاری‌ها و استاندارد شماره ۱۶، تسعیر ارز، مورد توجه قرار گرفته، نحوه‌ی برخورد و ثبت قراردادهای آتی را مورد بررسی قرار داده است.

پیشینه‌ی تاریخی و مبانی نظری

تاریخچه‌ی قراردادهای آتی در ایران و جهان

تاریخچه‌ی قراردادهای آتی به سده‌های میانه برمی‌گردد. اما در برخی موارد تحقیقات نشان می‌دهد که در یونان باستان نیز معاملاتی شبیه آنچه که امروزه معاملات آتی می‌نامند، صورت گرفته است. اما در هر صورت اولین بار به صورت نظام‌مند این معاملات در سال ۱۸۴۸ در بورس شیکاگو برای کالاهای کشاورزی به‌کار گرفته شده است.

سررسید قرارداد: تاریخ سررسید قراردادهای آتی روی یک کالا به صورت استاندارد و مشخص توسط بورس کالا تعیین می‌شود. برای مثال در قراردادهای آتی سکه‌ی طلای بورس کالا، سررسید قراردادها پایان تمامی ماه‌های سال می‌باشد.

اندازه‌ی قرارداد: اندازه‌ی قراردادهای آتی توسط بورس کالا تعیین می‌شود و سرمایه‌گذاران فقط می‌توانند ضرب‌های صحیحی از این مقدار را مورد معامله قرار دهند. برای مثال در قراردادهای آتی سکه‌ی طلای بورس کالا، اندازه‌ی قرارداد ۱۰ عدد سکه طلای بهار آزادی است. تمامی ویژگی‌های مورد نظر یک قرارداد آتی در قالب مستندی به نام مشخصات قرارداد توسط بورس کالا به اطلاع عموم می‌رسد.

ابزار مالی مشتقه: یکی از ابزارهای بازارهای سرمایه ابزار مدیریت بر ریسک است. با توجه به این‌که برخی از مدیران واحد تجاری به دنبال توزیع ریسک (کاهش ریسک) یا مقابله با ریسک هستند، اقدام به استفاده از ابزارهای مالی مشتقه می‌کنند. ابزار مالی مشتقه به ابزاری گفته می‌شود که ارزش خود را از ارزش سایر اوراق بهادار به‌دست می‌آورد، به عنوان مثال اوراق اختیار معامله، خود ارزش مشخصی ندارند، بلکه ارزش خود را از اوراق بهاداری که به واسطه‌ی این اختیار معامله قابل خرید و فروش خواهند بود، به‌دست می‌آورند. (راعی رضا، سعیدی علی، ۱۳۸۳)

ابزارهای مالی مشتقه قراردادی است که دارای سه ویژگی به قرار زیر باشد:

- (۱) ارزش آن در واکنش به تغییرات قیمت دارایی پایه مانند قیمت سهام، قیمت کالا و... تغییر می‌کند.
- (۲) نیازی به سرمایه‌گذاری خالص اولیه نداشته باشد یا در مقایسه با سایر قراردادهایی که انتظار می‌رود در برابر تغییر عوامل بازار واکنش مشابهی نشان دهند، سرمایه‌گذاری خالص اولیه‌ی اندکی مورد نیاز باشد.
- (۳) در تاریخی در آینده تسویه می‌شود. (پیش‌نویس استاندارد حسابداری ۱۵، ۱۳۹۰)

اهم انواع ابزارهای مالی مشتقه عبارتند از، قراردادهای آتی (Future) و قرارداد اختیار معامله (option) است.

ابزارهای مشتقه جهت پوشش ریسک به کار می‌روند، پوشش ریسک در واقع کم کردن تأثیر و بالا بردن مقاومت در برابر نوسانات ارزش دارایی یا شاخصی است که مدنظر قرار می‌گیرد.

نگاهی به آمار معاملات قراردادهای آتی در بورس کالای ایران نشان می‌دهد، طی مدتی که از راه‌اندازی این قراردادها می‌گذرد، حجم و ارزش این معاملات هر سال نسبت به سال قبل افزایش بسیار چشمگیری را تجربه کرده است. بر این اساس در ۱۱ ماهه‌ی سال ۹۰ تعداد یک میلیون و ۷۵۳ هزار قرارداد آتی سکه طلا در بورس کالای ایران مورد داد و ستد قرار گرفته که ۱۲۷۷ درصد بیشتر از مدت مشابه سال ۱۳۸۹ است. در همین مدت ارزش معاملات قراردادهای آتی سکه طلا نیز با ۲۶۲۲ درصد افزایش به بیش از ۱۱۶ هزار میلیارد ریال رسیده است. این در حالی است که ارزش کل معاملات بورس کالای ایران طی مدت یاد شده به ۲۶۹ هزار میلیارد ریال رسیده است. این آمار خود بیانگر میزان اهمیت و سهم قابل توجه قراردادهای آتی در کل معاملات بورس کالای ایران به‌شمار می‌رود. (شرکت بورس کالای ایران، ۱۳۹۱)

برخی اصطلاحات رایج در قراردادهای آتی

دارایی پایه: منظور از دارایی پایه در قراردادهای آتی عبارت است از کالا یا سایر دارایی‌ها که قرارداد آتی بر روی آن منتشر می‌شود. معمولاً در بورس کالا، دارایی‌های مختلفی از جمله محصولات کشاورزی، انواع فلزات، انواع فراورده‌های نفتی و سایر محصولات به عنوان دارایی پایه در قراردادهای آتی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

است. (شریفی، ۱۳۹۱)

کاهش خطر احتمالی در مقابل تغییرات نرخ ارز را هجینگ^۱ (مصون‌سازی) گویند، به عبارت دیگر، هر دادوستد اعم از خرید یا فروش که به منظور حذف زیان ناشی از نوسانات قیمت در آینده باشد را مصون‌سازی گویند.

نحوه‌ی کاهش خطر احتمالی (هجینگ) در معاملات داخلی این است که فروشنده کالای معینی مثل آرد را با شرط تحویل در ۹۰ روز آینده با قیمت معینی تعهد می‌کند، برای آن‌که از بالا رفتن احتمالی قیمت‌ها در آینده زیان نبیند، در همان زمان، با شخص دیگری که فروشنده‌ی گندم است، قرار جهت خرید گندم و تحویل آن در ۹۰ روز آینده قراردادی تنظیم می‌کند، به این ترتیب اگر زیانی در نتیجه‌ی افزایش قیمت آرد متوجه فروشنده شود، سود متقابلی از معامله‌ی گندم که قیمت آن هم با آرد ارتباط مستقیم دارد، خواهد برد. در نتیجه، این سود قسمتی یا تمام زیان احتمالی آینده را جبران می‌کند. (همتی حسن، ۱۳۷۲)

تمام قراردادهای آتی که دارای کارگزار معامله است، شامل ویژگی‌های زیر است:

الف) نیاز به سپرده‌ی اولیه که به کارگزار پرداخت می‌شود و نشان‌دهنده‌ی بخش کوچکی از قراردادهای آتی است.

ب) نیاز به تعدیل دوباره‌ی سپرده‌ی اولیه در زمانی که ارزش بازار قراردادهای آتی تغییر کرده است.

ج) بستن حساب در هنگام دریافت یا تحویل کالا، پرداخت وجوه نقد دریافت شده یا ایجاد یک قرارداد دیگر وقتی که یک شرکت به امضای یک قرارداد آتی که کارگزار معامله در طرف دیگر آن قرار دارد مبادرت می‌کند، یک سپرده‌ی تضمین اولیه به کارگزار پرداخت می‌شود. این سپرده‌ی تضمین معمولاً

قراردادهای آتی:^۲ قراردادهای آتی به وسیله‌ی شرکت‌های مختلف در سطح بین‌المللی استفاده می‌شود، تا بتوانند به واسطه‌ی آن از مبادلات خرید و فروش خود در ارتباط با کالاهای گوناگون که در بازارهای مختلف انجام می‌گیرد محافظت کنند.

قرارداد آتی عبارت است از توافق طرفین قرارداد برای انجام معامله، در تاریخ مشخصی در آینده که مقدار کالا و قیمت آن در قرارداد مشخص می‌گردد.

در حقیقت در قرارداد آتی، یک طرف متعهد می‌شود که در سررسید مشخصی، کالا با قیمت معین به طرف دیگر قرارداد بفروشد. طرف مقابل تعهد می‌کند که در آن زمان کالای مربوطه را با قیمت مورد نظر خریداری کند. عموماً دو طرف قرارداد مبلغی را به عنوان سپرده نزد واسطه به عنوان ضمانت انجام تعهدات قرار می‌دهند که در صورت عدم ایفای تعهد، قرارداد باطل شده و وجه موردنظر به طرف مقابل پرداخت گردد.

در بورس کالای ایران معاملات قراردادهای آتی (Future) که بیشتر شامل سکه و طلا است صورت می‌گیرد.

تفاوت عمده بین قرارداد آتی و پیمان آتی این است که قرارداد آتی در بورس کالا، اما پیمان آتی در بازار فرابورس^۳ (OTC) معامله می‌شود. تفاوت دیگر در استاندارد بودن قراردادهای آتی است، بدین معنی که در بازار بورس کالا، هر میزان از دارایی مورد نظر قابل معامله نیست. عموماً یک واحد مشخص به عنوان مبنای معامله در نظر گرفته می‌شود. همچنین زمان تحویل و تسویه‌ی هر قرارداد از پیش تعیین شده اما در پیمان آتی این محدودیت وجود ندارد. برای مثال، در بورس کالای ایران می‌توانید پنج قرارداد آتی سکه طلا برای تحویل در شهریور خریداری کنید که هر قرارداد برابر ۱۰ سکه‌ی طلا

براساس بیانیه‌ی ۸۰ هیئت تدوین استانداردهای حسابداری مالی (FASB) معیارهای لازم برای یک قرارداد آتی که به عنوان ابزار مصون‌ساز تلقی می‌گردد، عبارتند از:

(۱) قرارداد باید مربوط و به طور معین مختص به یک مصون‌سازی در ارتباط با دارایی‌ها، بدهی‌ها و تعهدات شرکت‌ها و یا معاملات پیش‌بینی شده باشد.

(۲) قلم مصون‌ساز باید شرکت را در معرض ریسک‌های تغییرات در قیمت یا نرخ بهره قرار دهد. در زمانی که شرکت قادر به تعیین میزان ریسک قیمت در سطح شرکت نیست، باید در یک مبنای بیرونی مورد ارزیابی قرار گیرد.

(۳) تغییرات در ارزش بازار قراردادهای آتی در طول عمر قراردادهای آتی باید تا حد زیادی دارای همبستگی با تغییرات در ارزش بازار آن دسته از قراردادهای آتی باشد که اساساً تغییرات در ارزش بازار اقلام مصون‌ساز را از هزینه‌ی بهره یا درآمد بهره‌ی ارقام مصون‌ساز جبران می‌کند.

طبق پیش‌نویس استاندارد شماره ۱۵، در صورتی که رابطه‌ی مصون‌ساز حایز شرایط زیر باشد، مشمول شرایط حسابداری مصون‌سازی خواهد بود:

الف) در شروع مصون‌سازی، رابطه‌ی مصون‌سازی، هدف و استراتژی مدیریت ریسک واحد تجاری برای اجرای مصون‌سازی، به طور رسمی طراحی و مستندسازی شده باشد. این مستندسازی باید شامل مشخص ساختن ابزار مصون‌سازی، قلم یا معامله‌ی مصون‌شده، ماهیت ریسکی که قرار است مصون شود و چگونگی ارزیابی اثربخشی ابزار مصون‌ساز

بیانگر بخش کوچکی از ارزش کل قرارداد آتی است. این سپرده به عنوان یکی از دارایی‌های شرکت در دفاتر ثبت می‌شود.

شخص حقیقی یا حقوقی یک حساب سپرده در بانک‌های عامل افتتاح و وجوه سپرده‌ی مورد نظر، در این حساب واریز می‌گردد. پس از واریز وجوه سپرده اقدام به خرید و فروش قرارداد آتی می‌نماید. در صورت انجام معامله به نسبت قیمت خرید و فروش در پایان روز اتاق پایاپای بورس کالا، تفاوت مبلغ معامله شده با قیمت تعهد شده مقایسه و تفاوت آن (افزایش و کاهش) را به حساب منظور می‌نماید. در صورتی که وجوه سپرده نزد بانک، کم‌تر از حداقل تعیینی توسط بورس کالا باشد، بایستی حساب سپرده به اندازه مبلغ تعیین شده تامین گردد. (Call Margin)

قراردادهای آتی در صورتی به پایان می‌رسند که عمل دریافت و پرداخت وجوه نقد، تحویل یا دریافت کالا انجام شود و یا یک قرارداد دیگر ایجاد گردد. زمانی که قرارداد آتی بسته می‌شود، سپرده‌ی تضمین اولیه به‌علاوه‌ی وجوه نقدی که از سودهای قراردادهای آتی حاصل شده است، به شرکت برگشت داده می‌شود. اگر شرکت در قرارداد آتی متحمل زیان گردد، وجوه سپرده‌ی تضمین، وجوهی را که قرار است شرکت به کارگزار پرداخت نماید، جبران می‌شود.

همان‌طور که در قبل بدان اشاره رفت، قراردادهای آتی ابزاری جهت مقابله با ریسک و به عنوان ابزار مصون‌ساز تلقی شده است.

در این جا با ارائه مثال هایی در زمینه قراردادهای آتی فوق و ثبت های روزنامه ای مرتبط با آن به شرح ذیل مورد بررسی قرار می گیرد.

* قراردادهای آتی که به عنوان ابزار مصون سازی نیست

در برخی موارد استفاده از قراردادهای آتی برای مقابله با کاهش ریسک یا به عنوان ابزار مصون ساز توسط شرکت های تجاری یا افراد ذی نفع صورت نمی گیرد و به عنوان ابزاری جهت سرمایه گذاری واحدهای تجاری و افراد ذی نفع صورت می گیرد (برای مثال قرارداد آتی سکه در ایران)

- طبق استاندارد شماره ۳۰ هیئت اصول حسابداری (APB) سود و زیان ناشی از قراردادهای آتی که متناسب با تغییرات ارزش بازار قرارداد مذکور صورت می پذیرد به حساب سود و زیان دوره ای که تغییرات در آن زمان رخ داده است منتقل می شود و پرداخت های صورت گرفته به کارگزار (سپرده اولیه) تا زمان بستن قرارداد آتی به عنوان دارایی جاری در قراردادهای آتی که به عنوان ابزار مصون ساز نمی باشد، تلقی می گردد.

مثال ۱: شرکت امید در پایان شهریور ماه ۱۳۸۰، صد قرارداد آتی به سررسید پایان شهریور ماه ۱۳۸۹ از شرکت آمال خریداری کرد، قیمت بازار اعلام شده در تاریخ خرید، هر واحد ۵۸۰۰ ریال و هر قرارداد شامل ۵۰۰۰ واحد می باشد. سپرده ی تضمین اولیه ۱۰ درصد مبلغ قرارداد، قیمت بازار قرارداد آتی شرکت آمال در پایان سال اول برای هر واحد ۵۶۰۰ ریال و در تاریخ سررسید قرارداد آتی، هر واحد برابر ۵۳۰۰ ریال است. ثبت های مربوط به رویدادهای مذکور به شرح ذیل است.

برای جبران ریسک تغییر ارزش منصفانه یا جریان های نقدی قلم مصون شده قابل انتساب به ریسک مصون شده باشد.

ب) انتظار می رود که مصون سازی تا حد زیادی در جبران تغییرات در ارزش منصفانه یا جریان های نقدی قابل انتساب به ریسک مصون شده، هماهنگ با استراتژی مدیریت ریسک که در ابتدا برای آن رابطه مصون سازی خاص مستند شده، اثربخش باشد.

پ) در مصون سازی جریان نقدی، معامله ی آتی که برای مصون سازی در نظر گرفته شده، باید بسیار محتمل و دربرگیرنده ی ریسک تغییرات جریان های نقدی باشد که در نهایت می تواند بر سود یا زیان اثر بگذارد.

ت) اثربخشی مصون سازی بتواند به طور اتکاپذیر اندازه گیری شود. به عبارت دیگر، ارزش منصفانه یا جریان های نقدی قلم مصون شده قابل انتساب به ریسک مصون شده و ارزش منصفانه ابزار مصون ساز بتواند به طور اتکاپذیر اندازه گیری شود.

ث) مصون سازی به صورت مستمر ارزیابی شود و اثربخشی مصون سازی در تمام دوره های گزارشگری مالی مورد نظر برای مصون سازی، مشخص گردد.

انواع حسابداری قراردادهای آتی

- ۱- قرارداد آتی ابزار مصون سازی نیست.
- ۲- قرارداد آتی ابزار مصون سازی است.
- ۲-۱- به ارزش بازار نگهداری می شوند.
- ۲-۲- برای وضعیت دارایی ها، بدهی های موجود یا تعهدات شرکت استفاده می شود.
- ۲-۳- برای معاملات پیش بینی شده می باشد.

مثال یک	سپرده های دریافتی (۱۰٪ × (۵۸۰۰ × ۵۰,۰۰۰ × ۱۰۰))	۱۳۸۰/۶/۳۱
۲۹۰,۰۰۰,۰۰۰	وجوه نقد	
	بابت پرداخت مبلغ ۱۰ درصد وجه التزام	
۱۰۰,۰۰۰,۰۰۰	زیان ناشی از قرارداد آتی ((۵/۸۰۰ - ۵/۶۰۰) × ۵۰۰,۰۰۰)	۱۳۸۰/۱۲/۲۹
۱۰۰,۰۰۰,۰۰۰	حساب های پرداختنی به کارگزاران قرارداد آتی	
	بابت شناسایی زیان ناشی از کاهش ارزش بازار	
۱۰۰,۰۰۰,۰۰۰	حساب های پرداختنی به کارگزاران قرارداد آتی	۱۳۸۹/۶/۳۱
۱۵۰,۰۰۰,۰۰۰	زیان قراردادهای آتی ((۵/۶۰۰ - ۵/۳۰۰) × ۵۰۰,۰۰۰)	
۲۵۰,۰۰۰,۰۰۰	وجوه نقد	
	بابت شناسایی زیان ناشی از کاهش ارزش بازار	
۲۹۰,۰۰۰,۰۰۰	وجوه نقد	۱۳۸۹/۶/۳۱
۲۹۰,۰۰۰,۰۰۰	سپرده های دریافتی	
	بابت دریافت مبلغ سپرده (وجه التزام)	

قراردادهای آتی به عنوان ابزار مصون‌ساز

زمانی که قراردادهای آتی معیارهای لازم را به عنوان یک ابزار مصون‌ساز دارا بود، حسابداری قراردادهای آتی برای این‌گونه از اقلام مصون‌ساز وابسته به این موضوع می‌باشد، که آیا اقلام مصون‌ساز به ارزش بازار گزارش می‌شود یا اینکه این مصون‌سازی در ارتباط با دارایی‌ها، بدهی‌ها، تعهدات شرکت‌ها یا معاملات پیش‌بینی شده است.

قراردادهای آتی به عنوان ابزار مصون‌ساز که به ارزش بازار نگهداری می‌شوند

در این‌گونه موارد، هم تغییرات در ارزش دارایی مصون‌ساز و هم قرارداد آتی مرتبط با آن باید در یک دوره شناسایی شوند. تغییرات تحقق‌نیافته در ارزش بازار یک قلم طبق یکی از دو روش زیر به حساب گرفته می‌شود:

(۱) از سود خالص کسر می‌شود.
(۲) در یک حساب جداگانه در قسمت حقوق صاحبان سهام نگهداری شده، تا زمانی که قلم مصون‌ساز به فروش می‌رسد، نحوه‌ی برخورد با تغییرات در ارزش بازار قراردادهای آتی وابسته به موارد ذیل است که برای تغییرات در ارزش منصفانه اقلام مصون‌ساز انتخاب شده‌اند:

* اگر تغییرات در ارزش منصفانه‌ی اقلام مصون‌ساز به سود و زیان منتقل شود، تغییرات در ارزش بازار قراردادهای آتی مربوطه نیز به سود و زیان دوره‌ای منتقل می‌شود که تغییرات ارزش بازار در آن رخ داده است.

* اگر تغییرات در ارزش منصفانه به حقوق صاحبان سهام منتقل شود، تغییرات در ارزش بازار قراردادهای آتی نیز در سرفصل حقوق صاحبان سهام منعکس می‌شود.

مثال ۲: شرکت پارس در ابتدای مهرماه ۱۳۸۱ دارای موجودی کالا، به میزان ۳۰,۰۰۰ کیلو است که ارزش بازار هر کیلو ۵۰,۰۰۰ ریال می‌باشد. با توجه به شرایط اقتصادی انتظار می‌رود طی یک سال آتی تمامی موجودی کالا به قیمت هر کیلو ۵۰,۰۰۰ ریال طبق قرارداد آتی به فروش خواهد رسید. کارگزار مبلغ ۱۰ درصد وجه التزام دریافت نمود. در پایان ۱۳۸۱ قیمت بازار هر کیلو ۵۳,۰۰۰ ریال و قیمت بازار هر کیلو کالا در پایان مدت قرارداد، اول مهر ماه ۱۳۸۲ ۵۵,۰۰۰ ریال است. ثبت‌های مربوط به رویدادهای مذکور به شرح مثال دو می‌باشد.

قراردادهای آتی به عنوان ابزار مصون‌ساز برای وضعیت دارایی‌ها، بدهی‌ها موجود یا تعهدات

در این‌گونه موارد، هرگونه تغییرات ایجاد شده در ارزش بازار قراردادهای آتی به عنوان تعدیل مبلغ دفتری قلم مصون‌ساز محاسبه می‌شود. اگر قرارداد به عنوان یک ابزار مقابله با ریسک تعهدات شرکت باشد، تغییرات ایجاد شده در ارزش بازار قرارداد در اندازه‌گیری معاملاتی که تعهدات شرکت را پرداخت می‌کند لحاظ می‌گردد.
چنانچه تفاوتی بین ارزش قرارداد قلم مصون‌ساز وجود داشته باشد و چنانچه شرایط احراز قراردادهای آتی به عنوان ابزار مصون‌ساز را داشته باشد:

مثال دو	۱۵۰,۰۰۰,۰۰۰	سپرده‌های دریافتنی $(30,000 \times 50,000 \times 10\%)$	۱۳۸۱/۷/۱
۱۵۰,۰۰۰,۰۰۰		وجه نقد	
		بابت ثبت سپرده وجه التزام اولیه	
		الف: شناسایی تغییرات در ارزش منصفانه موجودی:	۱۳۸۱/۱۲/۲۹
	۹۰,۰۰۰,۰۰۰	موجودی کالا $((53,000 - 50,000) \times 30,000)$	
۹۰,۰۰۰,۰۰۰		سود تحقق‌نیافته ناشی از افزایش قیمت بازار	
		ب: شناسایی زیان قرارداد آتی:	
	۹۰,۰۰۰,۰۰۰	زیان قرارداد آتی	
۹۰,۰۰۰,۰۰۰		حساب‌های پرداختی به کارگزار قرارداد آتی	
	۱,۶۵۰,۰۰۰,۰۰۰	وجه نقد	۱۳۸۲/۷/۱
۱,۵۹۰,۰۰۰,۰۰۰		موجودی کالا	
۶۰,۰۰۰,۰۰۰		سود حاصل از افزایش قیمت بازار $((55,000 - 53,000) \times 30,000)$	
		بابت ثبت فروش کالا به قیمت ۵۵,۰۰۰ ریال و تحقق ۶۰ میلیون ریال سود	
		شناسایی زیان قرارداد آتی:	
	۹۰,۰۰۰,۰۰۰	حساب‌های پرداختی به کارگزار قرارداد آتی	
	۶۰,۰۰۰,۰۰۰	زیان قراردادهای آتی $((55,000 - 53,000) \times 30,000)$	
۱۵۰,۰۰۰,۰۰۰		سپرده‌های دریافتنی	

قراردادهای آتی به عنوان یک ابزار مصون‌ساز برای معاملات پیش‌بینی شده

همان‌گونه که بیان شد، زمانی که یک قرارداد آتی به عنوان یک ابزار مصون‌ساز باشد، مصون‌سازی ممکن است برای یک معامله پیش‌بینی شده باشد، که شرکت تمایل دارد و یا انتظار دارد در آینده انجام دهد اما از لحاظ قانونی مجبور به انجام چنین کاری نیست. در نتیجه، در چنین مواردی، قرارداد آتی مرتبط با دارایی‌ها، بدهی‌ها یا تعهدات موجود شرکت نیست. برای دارا بودن شرایط لازم به عنوان یک مصون‌سازی برای یک معامله‌ی پیش‌بینی‌شده، از سویی شرایط و ویژگی‌های معامله باید قابل شناسایی و از سوی دیگر معامله‌ی پیش‌بینی شده امکان‌پذیر باشد. چنانچه این دو شرط وجود داشته باشد، مصون‌سازی شرایط لازم برای یک قلم مصون‌ساز معاملات پیش‌بینی شده را داراست و شرایط ذیل امکان‌پذیر است.

- چنانچه ممکن باشد که مبلغ قرارداد پیش‌بینی شده کمتر از مصون‌سازی باشد، در این صورت سودها و زیان‌های قرارداد که مازاد بر معامله‌ی پیش‌بینی شده هستند که به سود و زیان دوره‌ی بعد منتقل می‌شوند.

۱- قلم مصون‌ساز طبق قرارداد قابل تحویل باشد.

۲- قرارداد آتی و قلم مصون‌ساز باید تا تاریخ تحویل قراردادهای آتی به وسیله‌ی شرکت‌ها نگهداری شود.

تفاوت بین مبلغ قرارداد و ارزش منصفانه‌ی قلم مصون‌ساز به عنوان صرف یا کسر می‌باشد که در طول دوره‌ی درآمد قرارداد مستهلک می‌باشد.

اگر این دو شرط وجود نداشته باشد در آن صورت با تفاوت بین مبالغ قرارداد و ارزش قلم مصون‌ساز مشابه تغییرات در ارزش بازار قرارداد برخورد می‌شود.

مثال ۳: شرکت سامان پیش‌بینی کرده است در ابتدای خرداد ماه ۱۳×۱۳ تعداد ۳۰,۰۰۰ کیلو محصول الف خود را که بهای تمام‌شده‌ی هر واحد آن ۶ ریال است، به مبلغ هر واحد ۶/۵ ریال در ابتدای خرداد ماه ۱۳×۹ به شرکت نیکان بفروشد. در تاریخ فروش یک سپرده ۱۵,۰۰۰ ریال، توسط کارگزار مطالبه شده است. در پایان سال اول ارزش بازار هر واحد موجودی محصول الف ۷/۱۰ ریال و ارزش بازار هر واحد در تاریخ سررسید ۶/۲۰ ریال می‌باشد. ثبت‌های رویدادهای قرارداد آتی مذکور به شرح مثال سه است: (ارقام به هزار ریال)

مثال سه			
۱۵,۰۰۰	سپرده‌های دریافتنی	۱۳×۸/۳/۱	
۱۵,۰۰۰	وجوه نقد		
	بابت ثبت سپرده تضمین اولیه در هنگام اجرای قرارداد		
	زیان پیمان انتقالی به دوره آتی $(\frac{7}{10} - \frac{6}{5}) \times 30,000$	۱۳×۸/۱۲/۲۹	
۱۸,۰۰۰	حساب‌های پرداختنی به کارگزار قرارداد آتی		
۱۸,۰۰۰	ثبت بابت شناسایی تغییرات در ارزش بازار قراردادها		
	* زیان پیمان انتقالی به دوره آتی به عنوان یک دارایی جاری نگهداری می‌شود		
۲۱,۰۰۰	وجوه نقد	۱۳×۹/۳/۱	
۱۸,۰۰۰	حساب‌های پرداختنی به کارگزار		
۲۴,۰۰۰	سود پیمان انتقالی به دوره آتی $(\frac{7}{10} - \frac{6}{30}) \times 30,000$		
۱۵,۰۰۰	سپرده‌های دریافتنی		
	ثبت در تاریخ سررسید قرارداد		
۲۴,۰۰۰	سود پیمان انتقالی به دوره آتی	۱۳× ۹/۳/۱	
۱۸,۰۰۰	زیان پیمان انتقالی به دوره آتی		
۶,۰۰۰	موجودی کالا		
	بابت تعدیل ارزش قلم مصون‌ساز		
۱۸۹,۰۰۰	وجوه نقد	۱۳×۹/۳/۱	
۱۷۴,۰۰۰	بهای تمام‌شده کالای فروش رفته		
۱۸۹,۰۰۰	فروش $(30,000 \times \frac{6}{30})$		
۱۷۴,۰۰۰	موجودی کالا $(180,000 - 6,000)$		
	ثبت بابت فروش موجودی کالا		

چنانچه در مصون‌سازی ارزش منصفانه، قلم مصون شده به بهای تمام‌شده اندازه‌گیری می‌شود، باید سود یا زیان قابل انتساب به ریسک مصون شده در صورت سود و زیان شناسایی و مبلغ دفتری قلم مصون شده به همان میزان تعدیل گردد. در صورتی که مصون‌سازی جریان نقدی، متعاقباً به شناخت یک دارایی مالی یا یک بدهی مالی منجر شود، سود یا زیان مربوط که در صورت سود یا زیان جامع شناسایی شده بود، باید در همان دوره یا دوره‌هایی که دارایی تحصیل شده یا بدهی تقبل‌شده بر سود یا زیان اثر می‌گذارد (مانند دوره‌هایی که درآمد مالی یا هزینه‌ی مالی شناسایی می‌شود) به حساب سود (زیان) انباشته منتقل شود. با این حال، اگر واحد تجاری انتظار داشته باشد تمام یا بخشی از زیانی که در سود یا زیان جامع شناسایی شده، طی یک یا چند دوره‌ی آتی باز یافت نشود، باید مبلغی را که انتظار باز یافت آن را وجود ندارد به حساب سود (زیان) انباشته منتقل شود.

اوراق مشتقه‌ای که در نظر گرفته می‌شود تا ارزش منصفانه یا جریان‌های نقدی آن، تغییرات در ارزش منصفانه یا جریان‌های نقدی اقلامی که برای مصون‌شدن در نظر گرفته شده را جبران نماید ابزار مصون‌سازی نامیده می‌شود. در مقابل، دارایی، بدهی، تعهد قطعی، معامله پیش‌بینی شده بسیار محتمل یا خالص سرمایه‌گذاری در عملیات خارجی

- اگر مصون‌سازی قبل از تکمیل معامله بسته شود، تغییرات در ارزش کم انباشته شده‌اند به معامله‌ی پیش‌بینی شده منتقل می‌شوند.

مثال ۴: شرکت سامان در فرایندهای ساخت خود از طلا استفاده می‌کند. این شرکت تصمیم گرفت که یک قرارداد شامل ۳۰,۰۰۰ انس به ارزش هر انس ۵۰۰ ریال در اول آبان ماه ۱۳۸۱ خریداری نماید. یک سپرده ۱۰۰,۰۰۰ ریالی توسط کارگزار مطالبه شد. این شرکت ۳۰,۰۰۰ انس طلا به قیمت هر انس ۵۲۰ ریال در ابتدای آبان ۱۳۸۲ تحصیل و قرارداد به پایان رسید. ثبت رویدادهای فوق به شرح مثال چهار است.

نحوه برخورد با قراردادهای آتی طبق پیش‌نویس استاندارد حسابداری شماره ۱۵ ایران

تغییرات در ارزش بازار سرمایه‌گذاری در اوراق مشتقه که با هدف مصون‌سازی جریان نقدی صورت می‌پذیرد، باید به شرح زیر شناسایی شود:

۱. بخشی از سود یا زیان اوراق مشتقه که در مصون‌سازی، اثربخش تشخیص داده شده، باید در صورت سود یا زیان جامع منعکس شود.
۲. بخش غیر اثربخش سود یا زیان اوراق مشتقه باید در صورت سود و زیان دوره شناسایی شود.

مثال چهار	۱۰۰,۰۰۰	سپرده‌های دریافتنی	۱۳×۱/۰۸/۰۱
۱۰۰,۰۰۰		وجوه نقد	
		بابت ثبت سپرده تضمین اولیه در هنگام اجرای قرارداد	
	۷۰۰,۰۰۰	وجوه نقد	۱۳×۲/۰۸/۰۱
۱۰۰,۰۰۰		سپرده‌های دریافتنی	
۶۰۰,۰۰۰		سود پیمان انتقالی به دوره آتی $(۳۰,۰۰۰ \times (۵۲۰ - ۵۰۰))$	
		ثبت بابت شناسایی سود پیمان انتقالی به دوره آتی	
	۶۰۰,۰۰۰	سود پیمان انتقالی به دوره آتی	
	۱۵,۰۰۰,۰۰۰	موجودی مواد و کالا	
۱۵,۶۰۰,۰۰۰		وجوه نقد	
		ثبت در تاریخ سررسید قرارداد بابت شناسایی موجودی مواد و کالا	

که الف) واحد تجاری را با ریسک تغییرات ارزش منصفانه یا جریان‌های نقدی آتی مواجه می‌کند، و ب) برای مصون‌شدن در نظر گرفته شده، اقلام مصون‌شده نامیده می‌شود. دو نوع مصون‌سازی وجود دارد:

الف) مصون‌سازی ارزش منصفانه.

ب) مصون‌سازی جریان نقدی.

اثربخشی مصون‌سازی

آن میزان از تغییرات در ارزش منصفانه یا جریان‌های نقدی اقلام مصون‌شده که قابل انتساب به ریسک مصون‌شده است و با تغییرات در ارزش منصفانه یا جریان‌های نقدی ابزار مصون‌ساز جبران می‌شود، به طور اثربخش مصون شده است. مصون‌سازی در صورت احراز هر دو شرط زیر، اثربخش تلقی می‌شود:

الف. در شروع مصون‌سازی و دوره‌های بعدی، انتظار می‌رود که مصون‌سازی در جبران تغییرات در ارزش منصفانه یا جریان‌های نقدی قابل انتساب به ریسک مصون‌شده طی دوره‌ای که برای آن مصون‌سازی پیش‌بینی شده است به میزان زیادی اثربخش باشد. چنین انتظاری به روش‌های مختلفی قابل اثبات است، از جمله مقایسه‌ی تغییرات گذشته در ارزش منصفانه یا جریان نقدی قلم مصون‌شده که قابل انتساب به ریسک مصون‌شده می‌باشد، با تغییرات در ارزش منصفانه یا جریان نقدی ابزار مصون‌ساز، یا از طریق اثبات وجود ضریب همبستگی آماری بالا بین ارزش منصفانه یا جریان نقدی قلم مصون‌شده و ابزار مصون‌ساز.

ب. نتایج واقعی مصون‌سازی در محدوده ۸۰ تا ۱۲۵ درصد است. برای مثال، در صورتی که عملکرد واقعی به‌گونه‌ای باشد که زیان ابزار مصون‌ساز ۱۲۰ واحد و سود قلم مصون‌شده ۱۰۰ واحد باشد، اثربخشی می‌تواند از طریق ۱۲۰ درصد یا (۸۳)

درصد) اندازه‌گیری شود. در این مثال با فرض احراز شرط مندرج در بند الف، مصون‌سازی اثربخش تلقی می‌شود. اثربخشی حداقل در زمان تهیه‌ی صورت‌های مالی سالیانه یا میان‌دوره‌ای توسط واحد تجاری، مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. برای واجد شرایط بودن حسابداری مصون‌سازی، مصون‌سازی باید مربوط به یک ریسک شناسایی شده مشخص باشد و صرفاً مربوط به ریسک‌های تجاری عمومی واحد تجاری نباشد، و باید در نهایت سود یا زیان واحد تجاری را تحت تأثیر قرار دهد.

خلاصه و نتیجه‌گیری

در دنیای تجاری امروز شرکت‌ها برای مقابله با ریسک خرید یا فروش محصولات از ابزارهای قراردادهای آتی استفاده می‌کنند که عبارتست از قراردادی که فروشنده بر اساس آن متعهد می‌گردد در سررسید معین، مقدار معینی از یک نوع کالا یا خدمات خاص را به قیمتی که در تاریخ عقد قرارداد مشخص می‌شود بفروشد و در مقابل طرف دیگر قرارداد متعهد می‌گردد که آن کالا را با مشخصات معین در زمان مشخص و با قیمت معین خریداری نماید. در این قرارداد طرف خریدار و فروشنده با قیمت مشخص شده در زمان قرارداد ریسک ناشی از افزایش یا کاهش قیمت‌ها را مصون کرده و علاوه بر دریافت یا ارائه کالا یا خدمات با قیمت مشخص شده اقدام به کسب سود ناشی از عقد این قرارداد می‌نماید.

لذا در صورت افزایش قیمت در زمان سررسید قرارداد آتی خریدار علاوه بر تغییر در قیمت دارایی پایه، از سود حاصل از افزایش دارایی نیز بهره‌مند می‌گردد، و در مقابل فروشنده‌ی کالا و خدمات در صورت افزایش قیمت علاوه بر فروش کالا یا خدمات ارائه شده به قیمت سررسید قرارداد آتی از سود حاصل از افزایش قیمت بهره‌مند خواهد شد.

پی‌نوشت‌ها

- 1- Derivatives
- 2- Future contracts

- 3- Over The Counter
- 4- Hedging

منابع

- ۱- قراردادهای آتی شرکت بورس کالای ایران، بهار ۱۳۹۱
- ۲- پیش‌نویس استاندارد ۱۵ کمیته تدوین استانداردهای ایران ۱۳۹۰
- ۳- همتی حسن (۱۳۷۲) حسابداری پیشرفته جلد اول نشر بشارت
- ۴- شریفی محمد (۱۳۹۱)، پایگاه اطلاع‌رسانی صنعت، قراردادهای آتی ابزار پرریسک یا کاهش ریسک؟
- ۵- شریفی محمد (۱۳۹۱)، پایگاه اطلاع‌رسانی صنعت، آشنایی با
- ۶- www.accounting-finance-tax.com
- ۷- استاندارد ۸۰ هیئت تدوین استانداردهای حسابداری مالی (FASB# 80)
- ۸- استاندارد شماره ۳۰ هیئت اصول حسابداری (APB# 30)
- ۹- راعی رضا، سعیدی علی (۱۳۸۳) مبانی مهندسی مالی و مدیریت ریسک، انتشارات سمت

- ۱- قراردادهای آتی در بورس کالای ایران، شرکت بورس کالای ایران، بهار ۱۳۹۱
- ۲- پیش‌نویس استاندارد ۱۵ کمیته تدوین استانداردهای ایران ۱۳۹۰
- ۳- همتی حسن (۱۳۷۲) حسابداری پیشرفته جلد اول نشر بشارت
- ۴- شریفی محمد (۱۳۹۱)، پایگاه اطلاع‌رسانی صنعت، قراردادهای آتی ابزار پرریسک یا کاهش ریسک؟
- ۵- شریفی محمد (۱۳۹۱)، پایگاه اطلاع‌رسانی صنعت، آشنایی با